ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктор економічних наук, професор
_____ Валентина ЯКУБІВ
“ 28 ” 07 2025 р.

ВИТЯГ
з протоколу № 12 від 23 липня 2025 р.
фахового семінару кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
факультету психології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ПРИСУТНІ:

- з кафедри філософії, соціології та релігієзнавства:

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Дойчик М.В.;

доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Гоян І.М.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Гнатюк Я.С.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Макарова А.О;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Даниляк Р.П.;

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Кучера І.С.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Гайналь Т.О.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Рохман Б.М.;

доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Борисевич Л.В.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Білоус С.І.;

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Новосад М.Г.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Возняк О.С.;

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Возняк С.В.

З присутніх – 2 доктори наук та 10 кандидатів наук.

Головуючий на фаховому семінарі доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Дойчик Максим Вікторович.

СЛУХАЛИ:

1. Результати дисертаційної роботи Будза Андрія Володимировича, аспіранта 4 курсу денної (державної) форми на тему «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 033 Філософія.

Тему дисертаційної роботи «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття» затверджено на засіданні Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 9 від "3" листопада 2020 року).

Науковим керівником затверджений доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Гоян Ігор Миколайович.

2. Виступ здобувача Будза Андрія Володимировича.

Шановний головуючий, члени фахового семінару, хочу представити вашій увазі своє дисертаційне дослідження на тему «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття», виконану у контексті науково-дослідної роботи кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «*Історичний розвиток української та світової філософії: історія та перспективи*».

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (175 найменувань) та 1 додатку. Загальний обсяг роботи – 251 сторінка, із них 231 сторінка основного тексту.

У Вступі до дисертації обґрунтована актуальність теми дисертації, ступінь наукового опрацювання проблеми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, подано відомості щодо апробації отриманих результатів. Зокрема у Вступі зазначено, що актуальність теми дисертації полягає в тому, що в ній здійснено комплексний аналіз світоглядних, методологічних та парадигмальних засад, які є підґрунтям для розвитку аксіологічної проблематики у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття. Актуальність дисертації також

полягає у тому, що вона знайомить українську філософську спільноту із досвідом розробки аксіології як теорії цінностей у Кантовій та посткантіанській філософії.

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні соціокультурних та концептуальних чинників становлення аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття. Хотів би зазначити, що мету було удосконалено відповідно до зауважень рецензентів.

Досягнення мети дисертації передбачає виконання таких завдань:

- виявити концептуальні підходи, на основі яких відбувається становлення аксіологічної проблематики в історії західноєвропейської філософії;
- встановити принципи системного зв'язку аксіологічних понять у філософському дискурсі;
- проаналізувати методологічні особливості співвідношення об'єктивного та суб'єктивного підходів до тлумачення цінностей у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття;
- розкрити вплив диференціації та секуляризації метафізики на розвиток аксіологічної проблематики у філософії Нового часу;
- дослідити гносеологічні та моральні основи аксіології у філософії І. Канта;
- окреслити особливості феноменологічного підходу неокантіанства до суті цінностей;
- з'ясувати вплив персоналізму Г. Лотце на становлення аксіології;
- обґрунтувати аксіоцентричний суб'єктивізм «переоцінки цінностей» у поглядах Ф. Ніцше;
- показати особливості феноменологічної аксіології М. Шелера;
- означити специфіку суб'єктивно-феноменологічної аксіології Н. Гартмана.

Об'єкт дослідження – процеси становлення філософської теорії цінностей у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття.

Предмет дослідження – соціокультурні та концептуальні засади формування аксіології у західноєвропейській філософії у кінці XIX – на початку XX століття. Тут також хотів би відмітити, що об'єкт і предмет дослідження було уточнено згідно із зауваженнями рецензентів.

Методи і принципи дослідження. Серед методів, які використовуються у дисертаційному дослідженні можна виділити такі:

- системний підхід, який дає змогу розглядати аксіологічну проблематику у її зв'язку з онтологічними, гносеологічними, етичними та філософсько-антропологічними проблемами;
- метод історико-філософської реконструкції, який полягає у тому, що у дисертації відтворюється модель історико-філософського становлення поняття цінність в історії західноєвропейської філософії кінця XIX – початку XX ст. враховуючи сучасне надбання аксіології та обґрунтовується думка, що аксіологія першопочатково зароджується як феноменологічна аксіологія;

- метод компаративного аналізу, на основі якого порівнюються аксіологічні ідеї, які розвиваються у західноєвропейської філософії кінця XIX – початку XX ст. та робиться висновок, що вони мають спільні риси, які можна означити як феноменологічна аксіологія;
- герменевтичний метод, який дозволяє на основі текстуального аналізу проникнути у специфіку світогляду мислителів та виявити в ньому ті парадигмальні принципи, які впливають на розуміння і тлумачення людиною цінностей в межах певної світоглядної парадигми і картини світу;
- принцип суб'єктивного конструювання цінностей Г. Йоаса, який полягає в тому що цінності виникають у процесі формування самості та в досвіді самотрансценденції; на основі цього принципу я припускаю, що аксіологічна проблематика у філософії формується у зв'язку із визнанням автономної пізнавальної діяльності суб'єкта, який має надійні критерії пізнання світу та цінностей;
- принцип повороту до суб'єктивності у філософії цінностей Г. Йоаса, який ґрунтується на тому, що цінності не можуть сприйматися як такі, які не залежать від суб'єкта;
- принцип активного та автономного суб'єкта пізнання, крізь призму якого осмислена поява поняття цінність та філософії цінностей, бо тільки активний та автономний суб'єкт пізнання може бути джерелом цінностей.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в узагальненні соціокультурних та концептуальних чинників формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття та в побудові на цій основі феноменологічної моделі початкового етапу її становлення. У результаті виконання поставлених у дисертаційній роботі завдань обґрунтовано положення, що мають наукову новизну та виносяться на захист; зокрема, у роботі:

Вперше:

- здійснено системний аналіз світоглядних, методологічних, концептуальних та парадигмальних засад, які є підґрунтям для розвитку аксіологічної проблематики у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття на основі застосування принципу деісторизації філософських вчень, який дає змогу розглянути виникнення аксіології як науки внаслідок процесів секуляризації та суб'єктивізації світогляду, що впливає на надання людині якості автономної, вільної та раціональної істоти, яка може бути творчою, самостійною та має власні надійні критерії пізнання, конструювання та оцінювання дійсності;
- доведено, що аксіологія першопочатково зароджується на основі її феноменологічної версії, а феноменологічна аксіологія у свою чергу засновується на основі трансцендентального апріоризму та теорії автономного суб'єкта пізнання, яку розвивають І. Кант та неокантіанці, які надають велику

вагу в структуруванні цінностей поняттю «значущості»; феноменологічну аксіологію розвивають Г. Лотце на основі ідеї про чуттєві критерії цінностей (задоволення/незадоволення) та ідеї про оцінюючу діяльність людського розуму та Ф. Ніцше, який наголошує на формуванні цінностей у контексті переоцінки цінностей на основі ресентименту (негативних почуттів) та волі до влади; найбільш ґрунтовну версію феноменологічної аксіології представляють М. Шелер та Н. Гартман, які використовують для розуміння цінностей такі структурні елементи як «почуття цінностей», «ціннісна свідомість», інтенційність свідомості.

Отримали подальший розвиток:

- методологічні ідеї Г. Йоаса про те, що «філософія цінностей» виникає внаслідок принципів «повороту до суб'єктивності» та суб'єктивного конструювання цінностей, які є підґрунтями для формування ідеї «самоцінності суб'єкта», який внаслідок цього стає «аксіологічним суб'єктом»; на основі ідеї Г. Йоаса про «філософію цінностей» як наслідку «повороту до суб'єктивності» та суб'єктивного конструювання цінностей критично проаналізована творчість І. Канта, Г. Рікерта, В. Віндельбанда, Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелера, Н. Гартмана та виявлено, що «філософія цінностей» для своєї появи передбачає наявність автономного, раціонального і морального суб'єкта, що чітко простежується у філософії І. Канта та неокантіанстві;

- ідея Г. Йоаса про важливість суб'єктивності для формування аксіології, оскільки розуміння цінностей як окремої предметної сфери у філософії починає активізуватись у зв'язку із визнанням духовної та чуттєвої активності суб'єкта як джерела цінностей, зокрема через надання чуттєвим переживанням суб'єкта статусу критеріїв цінностей;

- концепція виникнення аксіології на основі парадигми активного та автономного суб'єкта пізнання і моралі, яку започатковує І. Кант, та яка ґрунтується на тому, що формування поняття «цінностей» та аксіології відбувається внаслідок довіри до пізнавальних можливостей людського розуму. Тобто парадигма активного та автономного суб'єкта пізнання і моралі передбачає, що джерелом пізнання та моралі є морально автономний і раціональний суб'єкт, який володіє свободою вибору, а таке положення секуляризує світогляд та сакралізує людський дух, який починає вважатись джерелом цінностей.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та ідеї дисертаційної роботи висвітлювались у виступах і доповідях на низці міжнародних та всеукраїнських конференцій. Загалом основні положення та результати роботи висвітлено у 20 публікаціях, із яких шість – у затверджених наукових фахових виданнях України, одна – у науковому фаховому виданні іншої держави, що входить до складу Європейського союзу; одинадцять – тези

міжнародних науково-практичних конференцій, одна публікація – у збірнику наукових праць, одна – матеріали круглого столу.

У першому розділі дисертації «Історіографія, джерела та методологія дослідження причин виникнення поняття «цінність» та «філософії цінностей» розглядається історіографія та джерела вивчення дискурсу історії філософії цінностей; вивчаються основні методологічні та концептуальні підходи до виникнення аксіологічних питань через аналіз системного зв'язку аксіологічних понять у філософському дискурсі та через співвідношення об'єктивного та суб'єктивного підходів до тлумачення цінностей.

У другому розділі «Передумови виникнення аксіології у філософії Нового часу» розглядаються закономірності розвитку філософії у контексті їх впливу на розвиток аксіологічної проблематики на основі аналізу процесів диференціації та секуляризації метафізики Нового часу та через трансформацію антропологічних ідей у цей період.

У третьому розділі «Становлення аксіології у руслі кантової та неокантіанської філософії» вивчається вплив філософії І. Канта на розвиток аксіології на основі вивчення особливостей гносеологічної та моральної філософії І. Канта, в яких проголошувалась пізнавальна та моральна автономія суб'єкта. Також у розділі вивчаються засади феноменологічного підходу неокантіанства до суті цінностей через поняття «значущості» цінностей.

У четвертому розділі «Розвиток феноменологічної аксіології у контексті посткантіанської філософії» аналізується вплив поглядів Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелера та Н. Гартмана на розвиток аксіології, яка тлумачиться як така, яка розвивається як феноменологічна аксіологія.

У висновках дисертаційного дослідження представлено основні соціокультурні та концептуальні чинники розвитку аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століть, які встановлено на рівні філософських парадигм.

У дисертації отримано ряд **висновків**, які мають елементи наукової новизни та суттєво доповнюють історико-філософський аналіз формування аксіології. Зокрема:

1. У дисертації здійснено системний аналіз світоглядних, методологічних та парадигмальних засад, які є підґрунтям для розвитку аксіологічної проблематики у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття. Аналіз походження поняття «цінність» та аксіології проведено на основі застосування принципу деісторизації філософських вчень, який дає можливість розглянути виникнення аксіології внаслідок процесів секуляризації та суб'єктивізації світогляду.

2. У роботі отримали подальший розвиток методологічні ідеї Г. Йоаса, в яких стверджується, що «філософія цінностей» виникає внаслідок «повороту до суб'єктивності» та на основі суб'єктивного конструювання цінностей. На основі

ідей Г. Йоаса «повороту філософії до суб'єктивності» та суб'єктивного конструювання цінностей у дисертації критично проаналізована творчість І. Канта, Г. Рікерта, В. Віндельбанда, Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелера, Н. Гартмана. У результаті такого аналізу виявлено, що «філософія цінностей» має свої витоки у філософії І. Канта та неокантіанській філософії, яка акцентує увагу на суб'єкті як джерелі раціонального та морального пізнання, оскільки суб'єкт конструює не тільки пізнавальний процес, але й моральні та аксіологічні виміри свого буття.

3. Формування поняття «цінність» можливе у контексті парадигми активного та автономного суб'єкта пізнання, а саме на основі секуляризації світогляду, та у контексті Кантової теорії пізнання, яка передбачає, що людина як суб'єкт сама конструює світ навколо себе на основі пізнавальних здатностей, якими вона володіє апріорно.

4. Для формування поняття «цінність» є важливим наявність поняття «особистості», яке починає формуватись у поглядах Г. Лотце. Зв'язок між розумінням суб'єкта як носія цінностей і поняттям особистості є важливим методологічним положенням, оскільки розуміння особистості як носія цінностей створює можливість постановки аксіологічних питань та виникнення аксіології.

5. Явища сакралізації та секуляризації філософської свідомості безпосередньо пов'язані із поняттям цінності та аксіології. Ідея егалітаризму у християнстві стала основою не тільки для формування гуманізму, але й сприяла секуляризації цінностей, оскільки основою систем цінностей ставала людина, яка починала вважатись як цінність. Секуляризація та деісторизація філософських понять є можливою внаслідок того, що людині та її пізнавальним можливостям надається автономія та висловлюються претензії на пізнання істини, тобто закладається розуміння того, що людина може творити цінності автономно і незалежно від наявності трансцендентних критеріїв.

6. Диференціація філософських наук Нового часу секуляризує філософію, розширює коло пізнавальних проблем філософії і акцентує філософування на вивчення особливостей пізнавальної, правової, етичної, естетичної та аксіологічної діяльності суб'єкта.

7. Філософські категорії є системними та когерентними, а тому відбувається ототожнення поняття «цінність» з іншими філософськими поняттями, зокрема етичними та естетичними. Таке ототожнення має онтологічну основу і відбувається на основі поняття «субстанції», яке впливає на гносеологічні, етичні та аксіологічні категорії, включаючи їх у свою семантику. Поняття «цінність» є когерентним до поняття «субстанції», де субстанція стає критерієм класифікації і структурування цінностей.

8. Поняття «цінність» у західноєвропейській філософії могло сформуватись лише в межах раціоналістичної парадигми, де людині та її розуму надається вагома роль у пізнанні світу. Раціоналізм філософії Нового часу

вплинув на секуляризаційні процеси у західноєвропейській філософії, оскільки в контексті раціоналізму розум висловлює претензії на універсальне та вичерпне пізнання світу за допомогою наукового методу.

9. У сакралізованому світогляді аксіологічні питання не можуть бути поставлені, оскільки носієм цінностей вважається не особистість, а трансцендентні сили. Сакралізація розуму та пізнавальних здібностей властива для І. Канта, зокрема пов'язана із обґрунтуванням І. Кантом парадигми активного та автономного суб'єкта пізнання і моралі. На цій основі І. Кант започатковує суб'єктивну парадигму тлумачення цінностей, яка є фундаментальним підґрунтям для розвитку теорії цінностей.

10. Аксіологія першопочатково зароджується на основі її феноменологічної версії. Феноменологічну аксіологію на основі трансцендентального апріоризму та теорії автономного суб'єкта пізнання започатковують І. Кант та неокантіанці, які у свою чергу надають велику вагу у структуруванні цінностей поняттю «значущості». У подальшому феноменологічну версію аксіології розвивають Г. Лотце на основі таких чуттєвих критеріїв як задоволення/незадоволення та Ф. Ніцше, який наголошує на формуванні цінностей у контексті ресентименту та переоцінки цінностей. Найбільш ґрунтовну версію феноменологічної аксіології представляють М. Шелер та Н. Гартман, які розвивають аксіологію на основі ідеї інтенційності та на основі емоційного підґрунтя.

11. І. Кант у «Критиці чистого розуму» фундаментальними філософськими питаннями активізує аксіологічну проблематику та орієнтує розвиток філософії в аксіологічне русло. І. Кант започатковує феноменологічну традицію розуміння цінностей у «Критиці чистого розуму», в якій він наголошує на апріорних засадах пізнання суб'єктом дійсності.

12. У неокантіанстві цінності тлумачаться як об'єктивні явища, така їх об'єктивність полягає в їх трансцендентальності, тобто цінності є об'єктивно-трансцендентальними у межах культури як апріорні смисли та значення. Неокантіанські цінності є всезагальними культурними цінностями у формі держави, права, мистецтва, релігії, економічної організації. Тому об'єктивність та позачасовість цінностей у неокантіанстві можлива тільки в культурно-історичному сенсі.

13. Виникнення у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття поняття «цінність» та аксіології засновано на антропологічних ідеях, які розвиває у своєму персоналізмі Г. Лотце, оскільки у персоналізмі вагоме значення надається людині та її духовності, яка стає надійним критерієм істинності аксіологічних суджень на основі ідеї автономності та унікальності людського духу.

14. Ф. Ніцше здійснив аксіологічний поворот у філософії, акцентуючи увагу на суб'єкті як джерелі цінностей, виходячи із нігілізму та концепції

«переоцінки цінностей», яку він розробляє у своїх творах. Суть ніцшеанської парадигми «переоцінки всіх цінностей» полягає в аксіоцентричному суб'єктивізмі.

15. У представників феноменологічної аксіології, зокрема у М. Шелера та Н. Гартмана простежуються єдність об'єктивного та суб'єктивного підходів до цінностей. В неокантіанців і в М. Шелера проглядаються елементи суб'єктивного тлумачення цінностей, оскільки суб'єкт певною мірою залучається до створення чи структурування цінностей. Н. Гартман намагається поєднати суб'єктивізм та об'єктивізм, або суб'єктивізм та трансценденталізм як підходи до цінностей, оскільки особистість має таке ж значення для реалізації цінностей як і цінності для реалізації особистості.

16. М. Шелер перебуває на позиції надання суб'єкту об'єктивної цінності, а цим самим підтримує методологічний поворот до суб'єктивності в аналізі цінностей, оскільки вказує на цінність особистості, яка є вихідним критерієм для формування аксіологічних систем з їх персоналістичною спрямованістю. Цінності М. Шелер пов'язує із «відчуттям цінностей», тобто цінності можливі як суб'єктивне переживання речей і благ як цінностей на рівні задоволення та невдоволення, а тому феноменологічна аксіологія М. Шелера ґрунтується на суб'єктивізмі.

17. Н. Гартман розвиває антропоцентричний підхід до цінностей, який ґрунтується на парадигмі суб'єктивізму, оскільки суб'єкт має у своїй структурі «почуття цінностей». Суб'єктивний підхід Н. Гартмана до цінностей є за своєю суттю феноменологічним та засновується на емоційному тлумаченні природи цінностей, тобто існує «емоційний апріоризм ціннісного почуття».

Також хотів би відзначити зміни, які були внесені у текст дисертації відповідно до зауважень шановних рецензентів. До таких змін можемо віднести:

- Мову дисертації – ми уніфікували підхід до перекладу прізвищ, виправлені росіянізми, виправлено двозначні терміни (зокрема ті, що стосувались І.Канта);

- Аксіологія як наука – ми змінили словосполучення на аксіологія як теорія цінностей, або просто аксіологія;

- Уточнили, що у другому розділі мова йшла саме про **поняття** «цінність», а не про цінність як таке;

- Уточнили контекст, що філософія – це системна наука – тут мова йшла не про виміри філософії, а про те, що філософія – це системна наука (в цьому контексті не виключалось, що філософія це також світогляд, і спосіб життя).

- Додали один підрозділ до першого розділу – **Історіографія та джерела вивчення дискурсу історії філософії цінностей**, в якому чітко окреслено основні джерела, використані у дисертації;

- Змінили/уточнили назви розділів для уникнення повторень;

- Доповнили наукову новизну, актуальність теми дисертації згідно із зауваженнями;

- Додали історико-філософський контекст періоду першої світової війни, який вплинув на зміну аксіологічної проблематики;

- Парадигму активного та автономного суб'єкта пізнання і моралі включили до списку ключових слів;

- Змінили місцями перелік методів дослідження (системний, історико-філософської реконструкції, компаративного аналізу, герменевтичний);

- Вилучили сумнівні джерела зі списку літератури та додали рекомендовані (Cimino, Moran, Staiti, Залужна).

Дякую за увагу!

3. Запитання до аспіранта по темі дисертації ставили:

1. Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Дойчик М.В.: Які перспективи для подальших досліджень у цій сфері ви бачите?**

Відповідь. Перспективи подальших досліджень у контексті проблеми формування теорії цінностей я бачу у сфері розвитку аксіології та поняття «цінності» в контексті західноєвропейської філософії у XX столітті; в історико-філософському контексті української філософії, оскільки питання цінностей та їх систем є одне із фундаментальних питань аксіології та історії філософії, а їх теоретичне вирішення впливає на формування світогляду та мотивацію людської життєдіяльності.

Дослідження історико-філософського аспекту формування аксіології також має перспективи його поєднання із питанням природи цінностей, яка може виходити на екзистенційні, онтологічні та гносеологічні аспекти розуміння природи цінностей. Тобто природа цінностей може тлумачитись у контексті їх походження на феноменологічній основі.

Постановка питання про природу цінностей також має суспільно-політичний вимір, оскільки актуальним є розуміння природи цінностей в контексті методів їх формування, переоцінки, знецінювання у теперішніх умовах кризи цінностей, зокрема європейських та демократичних.

2. Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Рохман Б.М.: Який із методів, який Ви використовуєте у роботі був найбільш ефективним для написання роботи?**

Відповідь. Всі методи, які застосовані у роботі вплинули певним чином на її результати та перебувають у єдності в межах роботи. Якщо ж вибирати тільки один із цих методів, то найсуттєвішим методом дослідження є принцип повороту до суб'єктивності у філософії цінностей Г. Йоаса, суть якого в тому, що цінності залежать від суб'єкта; саме він є вихідним у дисертації та пов'язаний з іншими.

Цей метод розвинутий у дисертації, про що зазначено у новизні роботи. Такий підхід Г. Йоаса до розуміння природи цінностей на основі принцип повороту до суб'єктивності був застосований для інтерпретації історичного розвитку аксіології в кінці XIX – на початку XX століття та втілився у тому, що я обґрунтовую розвиток аксіології у її первинному етапі цього періоду як феноменологічної аксіології на основі поглядів таких філософів як І. Канта, Г. Рікерта, В. Віндельбанда, Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелера, Н. Гартмана.

3. Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Гайналь Т.О. На основі якого принципу Ви обирали «часові межі» свого дослідження?**

Відповідь. Хоч аксіологія і формується в кінці XIX – на початку XX століття, і ці часові межі ґрунтовно досліджуються у 4 розділі крізь призму творчості Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелера, Н. Гартмана, для аналізу формування аксіології кінця XIX – початку XX ст. необхідно розуміти також і загальну історико-філософську картину дослідження. Тому для розуміння витоків формування аксіології у західноєвропейській філософії я залучаю філософію І. Канта та неокантіанців, оскільки без цієї історико-філософської передумови неможливо простежити закономірності виникнення аксіології, бо напр. поворот до суб'єктивності започатковується у філософії І. Канта, без впливу якого аксіологія кінця XIX – поч. XX ст. не може бути зрозуміла, зокрема як феноменологічна аксіологія.

Крім того, я також аналізую особливості розвитку докантівської філософії, зокрема у другому розділі дисертації, де йде мова про диференціаційні процеси у філософії Нового часу, яка відбувається крізь призму творчості **Рудольфа Гекеля, Олександра Баумґартена,** та **Християна Вольфа.**

4. Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Білоус С.І.: На основі чого ви робите висновок що філософія зароджується саме на основі її феноменологічної версії?**

Відповідь. З дослідження видно, що аксіологія справді першопочатково зароджується на основі її феноменологічної версії, яка пов'язана із парадигмою самостійного та автономного суб'єкта пізнання і моралі, яка розгортається у філософії І. Канта.

Тобто феноменологічна аксіологія зароджується на основі трансцендентального апріоризму та теорії автономного суб'єкта пізнання, яку розвивають І. Кант та неокантіанці, які надають велику вагу в структуруванні цінностей поняттю «значущості»; феноменологічну аксіологію розвиває Г. Лотце на основі ідеї про чуттєві критерії цінностей (задоволення / незадоволення) та ідеї про оцінюючу діяльність людського розуму; Ф. Ніцше, який наголошує на формуванні цінностей у контексті переоцінки цінностей на основі ресентименту (негативних почуттів) та волі до влади. Найбільш ґрунтовну

версію феноменологічної аксіології представляють М. Шелер та Н. Гартман, які використовують для розуміння цінностей такі структурні елементи як «почуття цінностей», «ціннісна свідомість», інтенційність свідомості та емоційні елементи свідомості.

5. Кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Макарова А.О.: **Аксіологія це наука чи філософська дисципліна? Як ви це трактуєте і чому?**

Відповідь. З одного боку, аксіологію можна трактувати не як науку, а як філософську дисципліну. Одним із критеріїв науковості є принцип верифікації, відповідно до якого речення набуває наукового статусу тільки тоді, коли підтверджується фактами. І можна стверджувати що принцип верифікації в аксіології не виконується, бо перепоною його застосування є дуалізм фактів і цінностей. Звідси випливає, що в аксіології цінності не висновуються з фактів, не підтверджуються фактами, тому емпірична верифікація чи емпірична аргументація в аксіології неможливі, і, відповідно, аксіологія – не наука.

На мою думку, як показують Г. Лотце, М. Шелер та Н. Гартман, цінності можуть бути перевірені на основі емпіричної верифікації, принаймні на основі почуттів задоволення / незадоволення. При цьому, М. Шелер будує матеріальну етику цінностей, яку засновує на почуттях.

Тобто, вихід на емпіричний рівень верифікації тверджень і цінностей на основі вище описаних принципів можливий, однак це питання дискусійне і у своїй роботі я дотримуюсь твердження що аксіологія це теорія цінностей.

До доповіді було задано 5 запитань, на які здобувач дав правильні та ґрунтовні відповіді.

4. Виступи присутніх членів семінару з оцінкою дисертації.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Гнатюк Я.С.:**

Дисертаційна робота Будза Андрія Володимировича є надзвичайно актуальною. Проблематика цінностей та аксіологічної свідомості набуває особливої ваги у сучасному філософському дискурсі, оскільки саме у сфері цінностей найяскравіше проявляється відповідь філософії на кризу сенсів, що супроводжує європейську культуру з кінця XIX століття. У роботі простежено глибинний зв'язок між історико-філософськими трансформаціями та становленням аксіології як самостійного напрямку, що є ключовим для розуміння модерного та постмодерного ціннісного горизонту.

Дисертаційна робота робить науковий внесок у філософську науку в контексті історії філософії та аксіології. Автор не лише зібрав і проаналізував джерельну базу з історії філософії цінностей, а й здійснив оригінальний системний аналіз соціокультурних чинників виникнення аксіології через

виявлення концептуальної еволюції у підходах до проблеми цінності: від об'єктивних до суб'єктивістських, від гносеологічних до онтологічних моделей тлумачення.

Таким чином, дисертаційне дослідження здобувача демонструє високий рівень змістовності та логічної організації, в якому всі завдання були чітко виконані відповідно до поставлених завдань, що забезпечує наукову цінність і практичну значущість роботи. Робота написана у відповідності до вимог до дисертаційних досліджень, вирізняється структурною завершеністю, системністю та ретельним методологічним підходом.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що автор запропонував цілісну періодизацію становлення аксіології у західноєвропейській філософії, виявив роль філософії Канта, неокантіанства, феноменології та персоналізму у формуванні основних аксіологічних парадигм, а також дослідив трансформацію ідеї цінності у зв'язку з секуляризацією метафізики. Новим також є акцент на соціокультурних чинниках філософського осмислення цінностей, що наближує дослідження до сучасної гуманітарної методології.

Попри високу якість роботи Будза А.В., варто відзначити деякі положення, які можуть бути предметом подальших дискусій та певні побажання для вдосконалення подальшого розвитку тематики дослідження здобувача, зокрема, можна було б поглибити аналіз рецепції аксіології у філософії життя та екзистенціалізмі, також перспективним виглядає розгляд аксіологічних моделей у контексті сучасних етичних і політичних викликів. Загалом, зазначені дискусійні положення і зауваження не зменшують наукової та практичної цінності дисертаційної роботи, але вони підкреслюють складність досліджуваних феноменів та необхідність подальшого вивчення.

Підсумовуючи, хочу зауважити, що робота є глибоким і зрілим філософським дослідженням, яке відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, тому вважаю, що можемо рекомендувати цю роботу до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Макарова А.О.:**

Дисертаційна робота Будза Андрія Володимировича обумовлена низкою факторів, які в сучасних умовах набули особливої гостроти, що визначають її значущість. Передусім, це криза гуманітарних цінностей, релятивізація етичних норм і переосмислення ціннісних орієнтирів у контексті глобалізаційних і постмодерних викликів. У цьому контексті звернення до витоків формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття дозволяє глибше зрозуміти генезу ціннісної свідомості сучасної людини та філософських засад, які вплинули на її формування.

Актуальність роботи визначається також необхідністю оновленого осмислення філософських підходів до природи цінностей, а також перегляду

методологічних основ вивчення аксіології як фундаментального напряму філософського знання. Дисертант показав, що витоки аксіології слід шукати не лише у філософії І. Канта, але й у глибоких світоглядних зрушеннях доби Нового часу, у процесах секуляризації та диференціації метафізики.

Результати дослідження також вносять вагомий внесок у розширення знань про становлення аксіологічного мислення в контексті класичних філософських систем, таких як неокантіанство, феноменологія, філософія цінностей Лотце, Шелера та Гартмана, а також у виявлення міждисциплінарних зв'язків філософії з соціальними, культурними та морально-етичними практиками. Дисертант обґрунтував системний характер розвитку аксіологічного дискурсу й продемонстрував глибоке розуміння взаємозв'язків між гносеологією, етикою та онтологією цінностей.

Однак, як і будь-яке наукове дослідження, воно містить певні дискусійні аспекти та зауваження, які потребують додаткового обговорення та уточнення. Зокрема, перспективною виглядає можливість розширення аналізу феноменологічного підходу до цінностей шляхом залучення пізніших екзистенційних та герменевтичних інтерпретацій. Також варто було б окремо проаналізувати вплив релігійного фактору на становлення ціннісної свідомості в епоху секуляризації.

Висловлені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер і не применшують наукової та практичної значущості дисертаційної роботи на тему «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття». Робота повністю відповідає вимогам спеціальності Б10 – Філософія, а її науковий рівень дає всі підстави рекомендувати її до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Гайналь Т.О.:**

Дисертаційна робота Будза Андрія Володимировича обумовлена низкою факторів, які в сучасних умовах набули особливої гостроти, що визначають її значущість. Насамперед, ідеться про актуалізацію проблеми цінностей у філософському, культурному та суспільному контекстах. Сучасна епоха характеризується глибокими ціннісними трансформаціями, а отже, виникає необхідність не лише фіксації нових тенденцій, а й ретельного аналізу витоків аксіологічного мислення, що сформувалося в добу переходу від класичної до некласичної філософії. Дослідження історичних, філософських та концептуальних підстав формування аксіології саме в період кінця XIX – початку XX століття дозволяє поглибити розуміння сучасних гуманітарних і соціокультурних процесів.

Актуальність роботи визначається також тим, що автор підходить до теми з міждисциплінарної перспективи, поєднуючи історико-філософський аналіз із методологічним осмисленням гносеологічних, моральних та онтологічних

аспектів проблеми цінностей. Це дозволяє репрезентувати аксіологію не лише як філософську теорію, а як глибоку відповідь на запити модерної епохи, включаючи кризу метафізики, секуляризацію та зміну уявлень про людину й світ.

Результати дослідження також вносять вагомий внесок у розширення знань про генезу й трансформацію понять «цінність» і «аксіологія» в контексті західноєвропейської філософської думки. Дисертант ґрунтовно проаналізував не лише класичні філософські концепції І. Канта, неокантіанців, але й звернув увагу на значення таких мислителів, як Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелер і Н. Гартман, що дозволило розкрити внутрішню динаміку формування аксіології як самостійного філософського напряму.

Однак, як і будь-яке наукове дослідження, воно містить певні дискусійні аспекти та зауваження, які потребують додаткового обговорення та уточнення. Зокрема, подальшого розвитку потребує аналіз співвідношення між феноменологічною та аналітичною традиціями в аксіології, а також глибше порівняння західноєвропейських концепцій із філософією Сходу або сучасними постнекласичними інтерпретаціями.

Висловлені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер і не применшують наукової та практичної значущості дисертаційної роботи на тему «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття». Дослідження відповідає вимогам до спеціальності 033 – Філософія, демонструє належний рівень наукової зрілості й фахової підготовки здобувача, що дає підстави рекомендувати її до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

5. Виступ наукового керівника доктора філософських наук, професора Гояна І.М., який відзначив, що аспірант Будз Андрій Володимирович своєчасно виконував всі розділи індивідуального плану наукової роботи в установлені терміни. Своєчасність та повнота виконання індивідуального плану аспіранта підтверджена результатами піврічної проміжної, підсумкової (річної) та заключної атестації. Аспірант відповідально ставився до поставлених завдань, зокрема, своєчасно і в повному обсязі провів усі види робіт. Пройшов педагогічну практику, користується повагою з боку студентів та колег-аспірантів.

Дисертація аспіранта Будза Андрія Володимировича на тему «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття», повністю відповідає вимогам Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 № 44 зі змінами та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом МОН

України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), та може бути представлена до проведення попередньої експертизи.

6. В обговоренні дисертаційної роботи взяли участь:

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Дойчик М.В.;** доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Гоян І.М.;** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Гнатюк Я.С.;** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Макарова А.О**; кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Гайналь Т.О.;** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Рохман Б.М**.; кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства **Білоус С.І**.

Заслухавши публічну презентацію наукових результатів дисертації Будза Андрія Володимировича та обговоривши її на фаховому семінарі кафедри філософії, соціології та релігієзнавства факультету психології, прийнято наступні висновки щодо дисертації: рекомендувати для подання до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

7. Висновок про перевірку дисертацій та наукових публікацій здобувача на виявлення порушення академічної доброчесності з наданням (до витягу додається довідка за підписом проректора з наукової роботи університету).

УХВАЛИЛИ:

ПРИЙНЯТИ такий **висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення** результатів дисертації.

Висновок
наукового фахового семінару кафедри філософії, соціології та релігієзнавства факультету психології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття»,
здобувача ступеня доктора філософії
за спеціальністю 033 Філософія
галузі знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження. Питання цінностей, систем цінностей та ціннісних архетипів є одними із фундаментальних в історії філософії. Вони є важливими для розуміння сенсу буття, перебувають у центрі світогляду людини та структурно включаються у формулювання мети людської життєдіяльності. Актуальність роботи полягає в тому, що дослідження історико-філософських засад формування аксіології дає змогу з'ясувати особливості розвитку інших філософських понять, зокрема у сфері етики, онтології, гносеології та філософської антропології, які тісно пов'язані із поняттям «цінність» та зрештою часто замінювали його у картині світогляду. Актуальність теми дослідження полягає також у тому, що відбувається постійна трансформація цінностей, а тому вивчення причин формування аксіології є важливим дослідницьким завданням. Історико-філософський підхід до виникнення аксіології має теоретичний та практичний вимір, оскільки дає змогу виявити методологічні та парадигмальні засади розуміння цінностей, аксіологічних систем, ціннісних архетипів і створює інструментальні засади впливу на аксіологічні процеси. Тому актуальність роботи полягає в тому, що в ній здійснено комплексний аналіз світоглядних, методологічних та парадигмальних засад, які є підґрунтям для розвитку аксіологічної проблематики у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття. Актуальність дисертації також полягає у тому, що вона знайомить українську філософську спільноту із досвідом розробки аксіології як теорії цінностей у Кантовій та посткантіанській філософії. Узагальнений філософський досвід може слугувати основою подальших розробок аксіологічної проблематики сучасними українськими філософами.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історичний розвиток української та світової філософії: історія та перспективи» за державним реєстраційним номером № 0122U001393.

3. Наукова новизна. Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів.

Вперше:

- здійснено системний аналіз світоглядних, методологічних, концептуальних та парадигмальних засад, які є підґрунтям для розвитку аксіологічної проблематики у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття на основі застосування принципу деісторизації філософських вчень, який дає змогу розглянути виникнення аксіології як науки внаслідок процесів секуляризації та суб'єктивізації світогляду, що впливає на надання людині якості автономної, вільної та раціональної істоти, яка може бути

творчою, самостійною та має власні надійні критерії пізнання, конструювання та оцінювання дійсності;

- доведено, що аксіологія першопочатково зароджується на основі її феноменологічної версії, а феноменологічна аксіологія у свою чергу засновується на основі трансцендентального апріоризму та теорії автономного суб'єкта пізнання, яку розвивають І. Кант та неокантіанці, які надають велику вагу в структуруванні цінностей поняттю «значущості»; феноменологічну аксіологію розвивають Г. Лотце на основі ідеї про чуттєві критерії цінностей (задоволення/незадоволення) та ідеї про оцінюючу діяльність людського розуму та Ф. Ніцше, який наголошує на формуванні цінностей у контексті переоцінки цінностей на основі ресентименту (негативних почуттів) та волі до влади; найбільш ґрунтовну версію феноменологічної аксіології представляють М. Шелер та Н. Гартман, які використовують для розуміння цінностей такі структурні елементи як «почуття цінностей», «ціннісна свідомість», інтенційність свідомості.

Отримали подальший розвиток:

- методологічні ідеї Г. Йоаса про те, що «філософія цінностей» виникає внаслідок принципів «повороту до суб'єктивності» та суб'єктивного конструювання цінностей, які є підґрунтями для формування ідеї «самоцінності суб'єкта», який внаслідок цього стає «аксіологічним суб'єктом»; на основі ідеї Г. Йоаса про «філософію цінностей» як наслідку «повороту до суб'єктивності» та суб'єктивного конструювання цінностей критично проаналізована творчість І. Канта, Г. Рікерта, В. Віндельбанда, Г. Лотце, Ф. Ніцше, М. Шелера, Н. Гартмана та виявлено, що «філософія цінностей» для своєї появи передбачає наявність автономного, раціонального і морального суб'єкта, що чітко простежується у філософії Канта та неокантіанстві;

- ідея Г. Йоаса про важливість суб'єктивності для формування аксіології, оскільки розуміння цінностей як окремої предметної сфери у філософії починає активізуватись у зв'язку із визнанням духовної та чуттєвої активності суб'єкта як джерела цінностей, зокрема через надання чуттєвим переживанням суб'єкта статусу критеріїв цінностей;

- концепція виникнення аксіології на основі парадигми активного та автономного суб'єкта пізнання і моралі, яку започатковує І. Кант, та яка ґрунтується на тому, що формування поняття «цінностей» та аксіології відбувається внаслідок довіри до пізнавальних можливостей людського розуму. Тобто парадигма активного та автономного суб'єкта пізнання і моралі передбачає, що джерелом пізнання та моралі є морально автономний і раціональний суб'єкт, який володіє свободою вибору, а таке положення секуляризує світогляд та сакралізує людський дух, який починає вважатись джерелом цінностей.

Уточнено, що:

- для формування поняття «цінність» та звернення уваги на ціннісну сферу як на самостійний предмет філософського аналізу та виникнення аксіології є необхідною наявність поняття «особистості», яке починає сформуватись у поглядах Г. Лотце, при цьому «особистість» має розумітись *секуляризовано як автономний носій цінностей*, бо тільки на цій основі є можливою постановка аксіологічних питань;

- що однією із вихідних світоглядних позицій виникнення аксіології є ідея *власної цінності і значущості людини*, яка зароджується у світогляді гуманізму, коли людина цінується як явище буття у контексті її *духовної* та *раціональної* значущості, як така, яка здатна самостійно пізнавати буття та раціонально володіти власною свободою;

- що явища ***сакралізації*** *та* ***секуляризації*** *філософської свідомості безпосередньо пов'язані із формуванням поняття «цінність» та аксіології, оскільки* чітке формулювання аксіологічних питань у західноєвропейській філософії стало можливим на засадах **секуляризованого** та **деісторизованого світогляду у філософії** та **науці**, який надає значення у пізнавальному та аксіологічному вимірі самій людині як цінності;

- що поняття «цінність» може сформуватись лише на основі **раціоналістичної** парадигми *Нового часу,* яка схильна до *сакралізації* людини і її розуму, оскільки розуму надається вагома роль у пізнанні світу та висловлюється *довіра* до його пізнавальних можливостей;

- що **диференціація** філософських наук у Новому часі суттєво вплинула на процеси ***секуляризації*** метафізики, оскільки виникає інтерес до людини, способів її пізнання та існування, принципів її поведінки, які пов'язані з проблемою її природних прав та основних цінностей;

- що І. Кант у «Критиці чистого розуму» постановко. Фундаментальних філософських питань активізує аксіологічну проблематику та започатковує *феноменологічну* традицію розуміння цінностей, наголошуючи на апріорних засадах чуттєвого, розсудкового та раціонального пізнання суб'єктом дійсності;

- що у *неокантіанстві* цінності тлумачаться як об'єктивні, суть їх об'єктивності в **трансцендентальності**, оскільки цінності мають функцію *значущості* незалежно від свідомості конкретного суб'єкта на рівні їх культурного значення у формі держави, права, мистецтва, релігії, економічної організації, а їх *об'єктивність та позачасовість можлива тільки в культурно-історичному* сенсі у якості їх значущості;

- що виникнення поняття «цінність» засновується на антропологічних ідеях, які розвиває у своєму **персоналізмі** Г. Лотце, в якому вагоме значення надається автономності та унікальності людського духу, внаслідок чого людина володіє самоцінністю; у багатьох випадках розуміння «цінності» у Г. Лотце має *прагматичний* та *гедоністичний* вимір, бо пов'язане із процесами чуттєвого задоволення та незадоволення, які мають суб'єктивний вимір;

- що Ф. Ніцше здійснив своєрідний *аксіологічний поворот* у філософії на основі аксіоцентричного суб'єктивізму, акцентуючи увагу на суб'єкті як джерелі цінностей, виходячи із *нігілізму* та концепції «*переоцінки цінностей*», яку він розробляє у своїх творах на основі ідеї ресентименту (почуттів заздрості, озлоблення та обурення), що свідчить про елементи феноменологічної аксіології у його поглядах;

- М. Шелер розвиває *феноменологічну аксіологію* на основі ідеї інтенціональності та ідеї емоційної сутності особистості, при цьому він наголошує на *апріоризмі емоційної сфери* у пізнавальних діях людини;

- що Н. Гартман розвиває *антропоцентричний підхід* до цінностей, який ґрунтується на *парадигмі суб'єктивізму*, оскільки суб'єкт має у своїй структурі «почуття цінностей», «емоційний апріоризм ціннісного почуття» та ідею совісті.

4. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому системно осмислений історико-філософський процес формування аксіологічних уявлень, понять та аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття та встановлено, що аксіологія першопочатково зароджується як феноменологічна аксіологія, яка акцентує увагу на структуруванні та ієрархії цінностей на основі феноменологічних явищ, джерелом яких є суб'єкт. У дисертації виявлені основні парадигмальні, методологічні та концептуальні засади формування аксіології, а це дає підґрунтя для цілісного осмислення історико-філософського процесу. Теоретичний внесок дисертації є суттєвим для переосмислення логіки та причин розвитку аксіології на основі концепції важливості суб'єктивності як джерела формування цінностей та ідеї про її початковий етап становлення у її феноменологічній версії.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що отримані автором результати можуть бути підґрунтям для інструментального вимірювання поняття «цінність», оскільки «цінність», як теоретичне поняття аксіології може, на відміну від інших філософських понять, піддаватися соціологічному вимірюванню. «Цінність» на відміну від інших філософських понять (особливо онтологічних та гносеологічних: наприклад, буття, закон, причина, першооснова, субстанція, свідомість, мислення) має «вихід» на практичний вимір людського буття. У такому аспекті поняття «цінність» можна операціоналізувати в емпіричному вимірі, тобто його можна «перевести» з теоретичного рівня на емпіричний, принаймні на естетичному рівні, де критерієм цінностей буде тілесне задоволення чи незадоволення, яке має феноменологічний ракурс.

5. Мета, завдання та методи дослідження. Об'єкт та предмет дослідження.

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні соціокультурних та концептуальних чинників становлення аксіології у західноєвропейській

філософії кінця XIX – початку XX століття. Хотів би зазначити, що мету було удосконалено відповідно до зауважень рецензентів.

Досягнення мети дисертації передбачає виконання таких завдань:

- виявити концептуальні підходи, на основі яких відбувається становлення аксіологічної проблематики в історії західноєвропейської філософії;
- встановити принципи системного зв'язку аксіологічних понять у філософському дискурсі;
- проаналізувати методологічні особливості співвідношення об'єктивного та суб'єктивного підходів до тлумачення цінностей у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття;
- розкрити вплив диференціації та секуляризації метафізики на розвиток аксіологічної проблематики у філософії Нового часу;
- дослідити гносеологічні та моральні основи аксіології у філософії І. Канта;
- окреслити особливості феноменологічного підходу неокантіанства до суті цінностей;
- з'ясувати вплив персоналізму Г. Лотце на становлення аксіології;
- обґрунтувати аксіоцентричний суб'єктивізм «переоцінки цінностей» у поглядах Ф. Ніцше;
- показати особливості феноменологічної аксіології М. Шелера;
- означити специфіку суб'єктивно-феноменологічної аксіології Н. Гартмана.

Об'єкт дослідження – процеси становлення філософської теорії цінностей у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття.

Предмет дослідження – соціокультурні та концептуальні засади формування аксіології у західноєвропейській філософії у кінці XIX – на початку XX століття. Тут також хотів би відмітити, що об'єкт і предмет дослідження було уточнено згідно із зауваженнями рецензентів.

Методи і принципи дослідження. Серед методів, які використовуються у дисертаційному дослідженні можна виділити такі:

- системний підхід, який дає змогу розглядати аксіологічну проблематику у її зв'язку з онтологічними, гносеологічними, етичними та філософсько-антропологічними проблемами;
- метод історико-філософської реконструкції, який полягає у тому, що у дисертації відтворюється модель історико-філософського становлення поняття цінність в історії західноєвропейської філософії кінця XIX – початку XX ст. враховуючи сучасне надбання аксіології та обґрунтовується думка, що аксіологія першопочатково зароджується як феноменологічна аксіологія;
- метод компаративного аналізу, на основі якого порівнюються аксіологічні ідеї, які розвиваються у західноєвропейської філософії кінця XIX – початку XX ст. та робиться висновок, що вони мають спільні риси, які можна означити як феноменологічна аксіологія;

- герменевтичний метод, який дозволяє на основі текстуального аналізу проникнути у специфіку світогляду мислителів та виявити в ньому ті парадигмальні принципи, які впливають на розуміння і тлумачення людиною цінностей в межах певної світоглядної парадигми і картини світу;
- принцип суб'єктивного конструювання цінностей Г. Йоаса, який полягає в тому що цінності виникають у процесі формування самості та в досвіді самотрансценденції; на основі цього принципу я припускаю, що аксіологічна проблематика у філософії формується у зв'язку із визнанням автономної пізнавальної діяльності суб'єкта, який має надійні критерії пізнання світу та цінностей;
- принцип повороту до суб'єктивності у філософії цінностей Г. Йоаса, який ґрунтується на тому, що цінності не можуть сприйматися як такі, які не залежать від суб'єкта;
- принцип активного та автономного суб'єкта пізнання, крізь призму якого осмислена поява поняття цінність та філософії цінностей, бо тільки активний та автономний суб'єкт пізнання може бути джерелом цінностей.

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам МОН України.

Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

7. Кількість наукових публікацій, особистий внесок Здобувача. Результати дослідження досить широко апробовані про що свідчать 11 праць у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій, 1 публікація – у збірнику наукових праць, 1 – матеріали круглого столу. Особиста участь автора в одержанні наукових та практичних результатів, що викладені в дисертаційній роботі. Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософії, соціології та релігієзнавства; науковий керівник доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Гоян І.М. Робота є результатом самостійних досліджень Будза Андрія Володимировича.

8. Використання результатів роботи. Результати дослідження досить широко апробовані про що свідчать 11 праць у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій, 1 публікація – у збірнику наукових праць, 1 – матеріали круглого столу.

9. Особиста участь автора в одержанні наукових та практичних результатів, що викладені в дисертаційній роботі.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософії, соціології та релігієзнавства; науковий керівник доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Гоян І.М.

Робота є результатом самостійних досліджень Будза Андрія Володимировича.

10. Перелік публікацій за темою дисертації.

За результатами досліджень опубліковано 20 наукових праць, в тому числі:

- 6 статей у наукових фахових виданнях України;
- 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу);

13 тез доповідей в збірниках матеріалів конференцій.

I. Статті у фахових виданнях України:

1. Будз А. Трансцендентизм як чинник ототожнення аксіологічної та етичної проблематики у західноєвропейській філософії. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ. Серія «Філософія»*. 2021. № 42. С. 71–86.

DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.5

URL: https://filos.dspu.in.ua/index.php/main/article/view/135

2. Будз А. В. Розвиток аксіологічної проблематики у філософських поглядах Р.Г. Лотце. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 29. С. 3–8.

DOI: https://doi.org/10.32837/apfs.v0i29.951

URL: http://www.apfs.nuoua.od.ua/archive/29_2021/29_2021.pdf#page=3

3. Budz A., Hoian I. Nietzsche's concept of revaluation of values and its potential application for rethinking postmodern constructs. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. 2024. Vol. 12, No. 3. P. 101–113.

DOI: https://doi.org/10.31548/hspedagog/3.2024.101

URL: https://humstudios.com.ua/uk/journals/tom-12-3-2024/ideya-pereotsinki-tsinnostey-f-nitsshe-ta-mozhlivist-yiyi-zastosuvannya-dlya-pereosmislennya-postmodernistskikh-konstruktiv

4. A. V. Budz. Ressentiment in M. Scheler and Revaluation of Postmodern Values. *Current Problems of Phylosophy and Sociology.* 2024.Vol. 51, № 6. P. 32–37.

DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.6

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/51-2024

5. Budz A. V. Conscience in N. Hartmann as Means of Rethinking Modern Values. *Perspectives. Socio-political journal*. 2024. № 4. P. 171–179.

DOI: https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.4.23

URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/index.php/2024-ukr?id=80

6. Budz A. Pleasure and Pain as Criteria of Constitution of Values in Axiological Views of H. Lotze. *Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies.* Issue 58. P. 37–41.

DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.4

URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/2025-58

II. Статті у іноземних фахових виданнях:

7. A. Budz. Max Scheler's Phenomenology of Experience of Values and the Functioning of Worldview. *Scientific Journal of Polonia University.* 2024. Vol. 67, № 6. P. 180–189. (Польща)

DOI: https://doi.org/10.23856/6724

URL: http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/issue/view/74

ІІІ. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Будз А. В. Ідентичність особистості у контексті системи цінностей. *Проблема ідентичності в XXI столітті:* збірн. наукових праць студентів, аспірантів та викладачів, м. Київ, 15 жовтня 2020 р. Київ, 2020. С. 86–87.

URL: https://kfsr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/13/2021/02/Проблема-ідентичності-в-XXI-ст.-збірник-1.pdf

9. Гоян І. М., Будз А. В. Екзистенційне та психологічне походження цінностей. *Перспективні напрямки наукових досліджень* : збірн. наукових матеріалів LV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Львів, 24 листопада 2020 р. Львів, 2020. Частина 1. С.133–135.

URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/Львів_Ч1.pdf

10. Гоян І. М., Будз А. В. Антропоцентричні та історичні цінності як детермінанти проявів людської активності. *Світовий розвиток науки та техніки* : збірн. наукових матеріалів LVI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Запоріжжя, 07 грудня 2020 р. Запоріжжя, 2020. Частина 1. С. 98–101.

URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/Запоріжжя_ч1_122020.pdf

11. Будз А. В. Інтерпретація цінностей у західноєвропейській філософії у контексті трансценденталізму. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences* : collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference (Vol. 3), Cambridge, March 19, 2021. Cambridge-Vinnytsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. С.15–16.

DOI: https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.03

URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/10137

12. Будз А. В. Особистість та її цінності у контексті течій західноєвропейської філософії. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві :* матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, НЮУ імені Ярослава Мудрого, 26-27 березня 2021 р. Харків, 2021. С. 64–66.

URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35876/1/2021_Староста%20В._С_244-246%20ІІ%20Міжн%20наук-пр%20конф%20ПРОБЛЕМИ%20САМОРОЗВИТКУ%20ОСОБИСТОСТІ%20В%20СУЧАСНОМУ%20СУСПІЛЬСТВІ.pdf

13. Будз А. В. Аксіологія особистості. *Теоретико-методологічні проблеми сучасної психології особистості* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 23–24 верес. 2021 р. Івано-Франківськ, 2021. С. 18–19.

URL: http://lib.pnu.edu.ua/files/zbirnyky/konf-psych-2021.pdf

14. Будз А. В. Цінності як фактор розвитку організації. *Психологічні виклики сучасних організацій* : збірн. тез II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 03 бер. 2022 р. / за наук. ред. проф. Л. С. Пілецької, проф. І. М. Гояна, проф. І. А. Гуляс, доц. О. М. Чуйко. Івано-Франківськ, 2022. С. 27–29.

URL: https://ksp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2022/06/КОНФЕРЕНЦІЯ_-2022.pdf

15. Будз А. В. Підходи до формування цінностей у поглядах І. Канта. The current state of development of world science : characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference, Lisbon, Portuguese Republic, December 15, 2023. International Center of Scientific Research, 2023. С. 186–188.

DOI: https://doi.org/10.36074/scientia-15.12.2023

URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/15.12.2023

16. Гоян І. М., Будз А. В. Ціннісні трансформації в умовах суспільних змін. *Актуальний філософський дискурс: трансформаційні зміни в умовах війни* : матеріали наукового круглого столу до Міжнародного дня філософії, м. Львів, Україна, Торунь, Польща, 16 листопада 2023 року. Львів – Торунь, Liha-Pres, 2023. С. 46–49.

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-348-7-13

17. Будз А. Вплив неокантіанства на розвиток аксіології у західноєвропейській філософії. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends* : collection of scientific papers «ΛΌΓΟΣ» with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, Oxford, UK, February 02, 2024. С. 313–314.

DOI: https://doi.org/10.36074/logos-02.02.2024.062

18. Будз А. Нігілізм як підґрунтя становлення аксіологічних поглядів Ф. Ніцше. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique* : c avec des matériaux de la VI conférence scientifique et pratique internationale, Paris, République française, Mars 01, 2024. С. 324-326.

DOI: https://doi.org/10.36074/logos-01.03.2024.071

19. Будз А. Феноменологічна аксіологія Макса Шелера. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences* : collection of scientific papers «ΛΌΓΟΣ» with Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, Cambridge, United Kingdom, March 29, 2024. С. 384–385.

DOI: https://doi.org/10.36074/logos-29.03.2024.080

20. Будз А. Ідея совісті у контексті феноменологічної аксіології Ніколая Гартмана. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche* : Raccolta di articoli scientifici «ΛΌΓΟΣ» con gli atti della V Conferenza scientifica e pratica internazionale, Bologna, Repubblica Italiana, aprile 26, 2024. С. 316–317.

DOI: https://doi.org/10.36074/logos-26.04.2024.066

11. Оцінка мови і стилю дисертації.

Мова і стиль дисертаційної роботи Будз Андрія Володимировича відповідають вимогам академічного письма. Виклад матеріалу чіткий, логічний і послідовний. Текст характеризується високим рівнем науковості, використано коректну термінологію відповідно до предметної галузі. Автор уникає розмовних конструкцій, дотримується об'єктивності та нейтральності викладу. Стилістичні засоби використано помірковано і доцільно. Орфографічних та граматичних помилок не виявлено, структура тексту логічно організована.

ВВАЖАТИ

1. Що дисертаційна робота Будза Андрія Володимировича «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття», є завершеною науковою працею, у якій розв'язано поставлені наукові завдання, що має важливе значення для галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки.

2. За темою дисертації опубліковано 20 наукових публікацій, де повністю відображені основні результати дисертації, а саме: 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 11 тез доповідей в збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій, 1 публікація – у збірнику наукових праць, 1 – матеріали круглого столу.

3. Дисертація відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

РЕКОМЕНДУВАТИ дисертаційну роботу «Формування аксіології у західноєвропейській філософії кінця XIX – початку XX століття», подану Будз Андрієм Володимировичем на здобуття ступеня доктора філософії, до захисту.

Пропонується призначити:

Головою разової спеціалізованої вченої ради:

1. Дойчика Максима Вікторовича, доктора філософських наук, професора, завідувача кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

1. Добровольська В. А., І. М. Гоян, М. В. Дойчик. Міжкультурна комунікація як чинник формування міжкультурної толерантності. *Перспективи: соціально-політичний журнал*, 2024. № 2. С. 116–121. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.2.15

URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/2_2024/17.pdf

2. Prepotenska, M., Ovsiankina, L., Smyrnova, T., Rasskazova, O., Cherednyk, L., & Doichyk, M. Tolerance as a Communicative and Socio-Cultural Strategy of Social Agreements. *Postmodern Openings*, 2022. № *13* (1), P. 291–312. (Web of Science)

DOI: https://doi.org/10.18662/po/13.1/397

URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000751672600016

3. Duliba, Y., Ovcharuk, S., Doichyk, M., Hoian, I., Vergolyas, M., & Sarancha, I. The Transformation of the Global Civil Society during the Covid-19 Pandemic. *Postmodern Openings*, 2022. №*13*(1), 436–449. (Web of Science)

DOI: https://doi.org/10.18662/po/13.1/406

URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000751672600025

4. Doichyk M.V., Doichyk O.Y. Epistemological Premises for the Concept of Dignity in John Locke's Philosophical Discourse. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 2021. №4 (1), P. 3–12. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.15421/342101

URL: https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1034/1466

Рецензентами:

2. Гнатюка Ярослава Степановича, кандидата філософських наук, доцента кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

1. Гнатюк Я. Культурно-предикативний аналіз речень мови історико-філософської теорії. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 2023. Вип. 47, С. 49–60. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.6

URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/47_2023/6.pdf

2. Гнатюк Я. Тоталологія людини за вченнями філософій кордоцентризму і конкордизму. *Українознавство*, 2023. №3 (88). С.159–169. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(88).2023.288058

URL: http://journal.ndiu.org.ua/article/view/288058

3. Гнатюк Я. Антропологічна специфіка української філософії в перспективі культурно-предикативного аналізу. *Українознавство*, 2022. №1 (82). С. 92–105. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(82).2022.255170

URL: http://journal.ndiu.org.ua/article/view/255170

3. Макарову Аллу Олександрівну, кандидата філософських наук, доцента кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

1. Макарова, А. Взаємозв'язки архетипу та діяльності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 27, С. 31–37. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.917

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/27-2020

Ключові слова: архетип, діяльність, суспільна свідомість, космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, техноцентризм, макро-, мезо- та мікрорівні реалізації архетипних засад діяльності, об'єктивна проєкція взаємовпливу архетипу і діяльності, суб'єктивна проєкція взаємовпливу архетипу і діяльності

2.Makarova, A. The archetypal character of the educational activity of person; social and philosophical analysis. Filosofiya osvity. *Philosophy of Education*. 2021. Vol. 27 (1) pp. 80-97. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-1

URL: https://philosopheducation.com/index.php/philed/issue/view/30

Keywords: archetype, educational activity of personality, socio-philosophical analysis, information society, social role

3. Макарова А. О. Функції архетипу як ціннісної детермінанти діяльності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*, 2020. Вип. 63, С.166–175.

DOI: https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-63-18

URL: https://periodicals.karazin.ua/philosophy/article/view/16627/16228

Ключові слова: архетип, цінність, діяльність, архетипно-ціннісний підхід, функції архетипу

4. Макарова А.О. Архетип як ідеальна реалія: соціально-філософські контексти і соціокультурні перспективи. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2020. № 3. С. 52-61. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.3.8

URL: http://perspektyvy.pdpu.od.ua/3_2020/3_2020.pdf

Ключові слова: архетип, постмодернізм, ідеалізм, соціокультурна практика, техноцентризм

Офіційними опонентами

4. Лютого Тараса Володимировича, доктора філософських наук, професора кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

1. Лютий Т. В. Метафізичне смеркання: проблема ніщо та нігілізм у філософії Мартина Гайдеґера. *Філософська думка*, 2024. №4, С. 20–33. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.15407/fd2024.04.020

URL: https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/770

2. Лютий Т. В. Філософія нігілізму Фридриха Ніцше у «Посмертних фрагментах» (1885–1888). *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 2024. №13, С.45–56. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.18523/2617-1678.2024.13.45-56

URL: http://nzpr.ukma.edu.ua/article/view/307600

3. Лютий Т. В. Поетка індивідуальних змагань (ніцшеанські мотиви у драмах Лесі Українки). *Філософська думка*, 2021. №2. С.37–48. (Фахове видання України)

DOI: https://doi.org/10.15407/fd2021.02.037

URL: https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/527

5. Сінельнікову Марію Василівну – кандидата філософських наук, доцента кафедри філософії Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка».

1. Сінельнікова М.В. Ресентимент vs. Образа. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 52, С. 258–264.

DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2024.52.32

URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/52_2024/34.pdf

Ключові слова: ресентимент, образа, Ф. Ніцше, справедливість, почуття неповноцінності

2. Сінельнікова М. В. Помста – як частина досвіду ресентименту. Актуальні проблеми філософії та соціології, 2024. Том 45. С. 46–50.

DOI: https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.8

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/45_2023/10.pdf

Ключові слова: ресентимент, помста, «зла пам'ять», Ф. Ніцше, справедливість

3. Sinelnikova M. Online Hating as Modern Manifestation of Nietzschean Ressentiment. Problemos, 2022. Vol. 102. P. 105–117 (Scopus).

DOI: https://doi.org/10.15388/Problemos.2022.102.8

URL: https://www.scopus.com/pages/publications/85139907019

Keywords: haters, ressentiment, Nietzsche, «sour grapes» syndrome, «crab mentality».

Голова фахового семінару
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
соціології та релігієзнавства _____ Максим ДОЙЧИК

Секретар фахового семінару
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
соціології та релігієзнавства _____ Світлана БІЛОУС

23 липня 2025 р.